

Az 1956-os forradalom és szabadságharc

A forradalom okai és előzményei

1948/49-től a kommunista hatalomátvétel után megkezdődött a magyar társadalom és gazdaság „szovjetizálása”, a **totális, sztálini típusú diktatúra** kiépítése. Az ország vezetése **pártállami keretekben** folyt tovább, a hatalom gyakorlóit az **MDP (Magyar Dolgozók Pártja)** vezetői voltak, a döntéseket **Rákosi Mátyás és köre** hozta meg. Az **1949-1953** közti időszakot szokás **Rákosi-korszaknak** is nevezni.

A hidegháború légkörében a **kommunista vezetők a szovjet utasítások szerint jártak el**, a szovjet modellt másolták az élet minden területén. Az iparban a legfontosabb célnak a **gyors és erőltetett nehézipari fejlődést** tartották, melyet **tervutasításos gazdálkodás** keretében akartak megvalósítani (ötéves tervek), a mezőgazdaságban pedig a **kollektivizálást** (téészek szervezése, a paraszti magántulajdon megszüntetése).

A célok megvalósítása érdekében **terrort** alkalmaztak. „Az osztályharc fokozódására” hivatkozva több százezer ember ellen folyt eljárás, több tízezer ember került börtönbe, internáló- vagy munkatáborba. A terror fő szerve az 1948-ban létrehozott **Államvédelmi Hatóság (ÁVH)** volt, amely közvetlenül Rákosi felügyelete alá tartozott **Péter Gábor** vezetésével. A terror és bizalmatlanság a **párton belüli tisztogatásokat** is eredményezett, ennek lett áldozata pl. a diktatúra kiépítésében közreműködő belügyminiszter, **Rajk László** is.

1953-ban kezdődtek először változások, **Sztálin halálát követően**. Mind a Szovjetunióban, mind a szocialista tömb országában nagy volt az elégedetlenség a diktatúrával szemben. Magyarországon a diktatúra teljes csődöt mondott, a **lakosság életszínvonala jelentősen csökkent**. A Szovjetunióban elindult a „**hruscsovi olvadás**” folyamata, amely a nemzetközi feszültség enyhítését célozta, és **visszalépést jelentett a keményvonalas sztálini diktatúrától**. Magyarországon ennek jele volt **Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése** és Rákosi háttérbe szorítása.

1953-1955 között Nagy Imre a szovjet vezetés támogatásával reformpolitikát folytatott. „**Az új szakasznak**” nevezett **politika** jegyében **politikai foglyok részesültek amnesztiában, visszafogták az erőszakos kollektivizálást és a nehézipar erőltetett fejlesztését, és nagyobb hangsúlyt kapott az életszínvonal javítása**. A reformpolitikát azonban idővel a moszkvai vezetés túlzottnak ítélte, és 1955-ben Nagy Imrét eltávolították a hatalomból.

Az „új szakasz” után azonban már nem lehetett teljesen visszatérni az 1953 előtti hatalomgyakorláshoz. Ezt jól mutatta, hogy **1955 végén Rajk László ügyét felülvizsgálták**, újratárgyalták, Rajkot és elítélt társait **rehabilitálták**. A kommunista pártvezetés ezzel nyilvánosan ismerte el, hogy törvénytelen módon járt el.

1956. februárjában ült össze az **SZKP XX. kongresszusa**. A kongresszushoz fűződik a **desztalinizáció folyamata**: a szovjet pártfőtitkár, Nyikita Hruscsov **nyíltan beszélt a sztálini korszak hibáiról és bűneiről, bírálva azokat**. Bár az elhangzottak hivatalosan nem kerültek napvilágra, a beszéd egyes részei kiszivárogtak, és ismertté váltak. Ennek és az új szakasz időszakának köszönhetően **egyre erősödött az ellenzék Magyarországon, egyre többen követelték a törvénytelenségek feltárását, a felelősök (Rákosi és Gerő Ernő) felelősségre vonását, és a politikai átalakulást**. 1956-ban megalakult a **Petőfi Kör** értelmiségiek, írók, költők részvételével. A Petőfi Kör **nyilvános vitákat rendezett**, ahol már kemény bírálatok hangzottak el a korábbi időszak eseményeivel kapcsolatban. A nyilvános viták nagy tömegeket vonzottak, főként az egyetemi ifjúság köréből.

A forradalom kitörése

1956. nyarán a szovjet tömb más országában nőtt a feszültség. Lengyelországban munkásfelkelés tört ki, melyet a szovjet vezetés nagyon hamar felszámolt. Magyarországon **1956. október 6-án került Rajk László és elítélt társainak újratemetésére**. Az eseményen már érzékelhető volt a feszültség, az újratemetés néma tüntetés volt a hibáját beismerő diktatúrával szemben.

1956. október közepén megalakult a MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége), amely nyíltan a kommunista párttól független ifjúsági szervezetté nyilvánította magát. A MEFESZ-hez több egyetem ifjúsága csatlakozott.

Október 22-én a budapesti műegyetem ifjúsága 16 pontban foglalta össze legfontosabb követeléseit. A MEFESZ 16 pontjában már megjelentek a legfontosabb célkitűzések: **a nemzeti önállóság visszaállítása, a szovjet befolyástól való elszakadás igénye** (pl. szovjet hadsereg kivonulása, március 15. nemzeti ünnep visszaállítása, a szovjet mintájú címer eltörlése), és **az ország demokratikus átalakításának követelése** (pl. parlamenti választások a többpártiság jegyében, szabadságjogok biztosítása, Nagy Imre visszahelyezése a kormányzatba, a törvénytelen ségkéért felelős személyek felelősségre vonása). A MEFESZ **másnapra, október 23-ra békés tüntetést szervezett a követelések nyomtatékosítására és a lengyelországi felkeléssel való szimpátia kifejezésére.** Ez a tüntetés lett a forradalom kiindulópontja.

A forradalom főbb eseményei

Október 23.

A tüntetés a Petőfi-szobornál kezdődött, majd a Bem téren folytatódott. A tüntetés során már megjelent **a forradalom egyik jelképe, a lyukas nemzeti zászló**, amelyből eltávolították a szovjet mintájú (sarló-kalapács-búzakaralász motívumos) államcímert. A tüntetők innen a Parlament elé vonultak, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését követelve. Nagy Imre meg is jelent a téren, de beszéde csalódás volt, nyugalomra intette a tömeget.

A főváros több pontján is zajlottak az események. A tüntetők egy része a **Rádió épületéhez** vonult, hogy beolvastassa a 16 pontot, ám központi utasításra ezt megtagadták. A Rádió épületénél ezt követően bontakoztak ki **az első összecsapások a tüntetők és az épületet védő ÁVH-sok között**, itt dördültek el az első lövések.

Szimbolikus esemény volt a **Városligetben egy másik esemény, a Sztálin-szobor ledöntése**, amely a diktatúra jelképének számított.

Az eseményekre a kommunista pártvezetés statárium (rögtönítélő bíraskodás) és kijárási tilalom bevezetésével reagált. **Gerő Ernő rádióbeszédében ellenforradalmi megmozdulásnak minősítette az eseményeket, másnap reggelre azonban megszületett a döntés: Nagy Imrét a kedélyek csillapítása érdekében újra kinevezték miniszterelnöknek.** Mindez Hruscsov utasítására történt, aki nyilvánvalóan időt akart nyerni, közben azonban elrendelték a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok mozgósítását is.

Október 24.

Nagy Imrét a reggeli órákban miniszterelnökké nevezik ki: beszédében az 1953-as út folytatását ígéri, de konkrét előrelépés még nem történik.

Ugyanakkor a **főváros több pontján zajlanak már fegyveres összecsapások a szovjet katonai erővel** (Széna tér, Corvin köz). A fegyveres harcok résztvevői zömmel fiatalok, akik egyszerű eszközökkel (pl. Molotov-koktél) harcolnak, illetve a zsákmányolt fegyverekkel.

Október 25.

Újabb békés tüntetés kezdődik a **Parlament előtti Kossuth-téren**. A békés demonstráció ellenére a környező háztetőkről **gyilkos sortűz** zúdul a tömegre, feltehetőleg ÁVH-sok a felelősei. A rengeteg halott és sebesült csak olaj volt a tűzre, a főváros több pontján fokozódnak a fegyveres összecsapások.

Október 28. a fordulat napja

Nagy Imre rádióbeszédében tűzszünetet hirdet. A beszédben **az eseményeket már forradalomnak minősíti, amely demokratikus célokért folyik**, az előző években elkövetett hibák miatt. A kormány

tárgyalásokat kezd a szovjet csapatok kivonulásáról, illetve bejelentik az ÁVH feloszlását. A rendfenntartó erők újjászervezése (**nemzetőrség**) elkezdődik.

Nagy Imre beszédének vegyes a fogadtatása: nincs még szó gyökeres változásról, a beszédben még a „szocializmus építése” jelenik meg célként.

A következő napokban azonban **lényegi változások is kezdődnek:**

- elkezdődik a **politikai foglyok szabadon bocsátása, Mindszenty József** esztergomi érsek is ekkor szabadult ki 1948. óta tartó fogságából
- a korábban minden pártot egybetömörítő **Népfrontot feloszlatták, a pártok visszakapják önállóságukat, ezzel újjáéled a többpártrendszer**
- Nagy Imre kormánya is átalakul: **igazi koalíciós kormányt** szervez, amelynek tagjai között szociáldemokrata, kispártos politikusok vannak, Rákosi kádereit pedig kiszorítják
- átalakul az MDP, a kommunista párt is: **november elején Kádár János vezetésével megalakul az MDP helyett az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt),** amely a Rákosi-féle politikával való szakítást hirdeti. Kádár maga is tagja lesz Nagy Imre kormányának.
- elkezdődik a **helyi szintű irányítás (községi, városi, megyei) átszervezése is: a tanácsok helyett munkástanácsok, forradalmi bizottságok alakulnak,** többnyire a régi tanácselnökök, tanácsstagok eltávolításával

Október végére, november elejére tehát úgy tűnik, hogy érdemi demokratikus átalakulás kezdődik el az országban, a szocialista államberendezkedés teljes reformja.

Hruscsov számára azonban egyértelmű volt, hogy a Szovjetunió nem kockáztathat meg egy demokratikus átalakulást Magyarországon, hiszen ez a kelet-közép-európai szovjet tömb bomlását jelentené, Magyarország példáján más államok is hasonló útra lépnének. Ez pedig a szovjet hatalmi szféra csökkenését eredményezné.

A forradalom nemzetközi háttere

A szovjet vezetésnek a **világpolitikai események** is kezére játszottak. A magyar forradalommal egy időben súlyos hidegháborús válsághelyzet alakult ki ugyanis, a **szezei válság.**

A szezei csatorna államosítása miatt **Nagy-Britannia és Franciaország katonai erővel lépett fel Egyiptom ellen.** Az akcióhoz Izrael is csatlakozott, **Egyiptom oldalán viszont a Szovjetunió lépett fel segítőként.** Az Egyiptomot vezető Nasszer ezredest Hruscsov támogatásáról biztosította a nyugati agresszióval szemben, és **nem zárta ki a szovjet beavatkozás lehetőségét sem. A konfliktus tehát elmélyülni látszott, ebben a helyzetben pedig fontos volt az USA reakciója.**

Az Egyesült Államok részéről hamar egyértelművé vált, hogy **nem kívánnak egy nagyobb háborúba bonyolódni. Eisenhower elnök** a lehetséges atomháborút elkerülendő visszavonulásra szólította fel nyugati szövetségeseit, nem adott katonai támogatást a további Egyiptom elleni akciókhoz. Nagy-Britannia és Franciaország nemzetközi tekintélye ezzel jelentősen csökkent, hiszen bebizonyosodott, hogy az USA támogatása nélkül nem nagyhatalmak már.

A magyar forradalom vonatkozásában **az amerikai vezetés szimpatizált a magyar függetlenségi törekvéssel, de nem tekintette potenciális szövetségesnek Magyarországot.** Ezzel gyakorlatilag a magyar forradalmat sorsára hagyta, **Hruscsov szabad kezet kapott a magyar ügy rendezésére.** Moszkvában már október 31-én döntés születik, hogy a magyar forradalmat fegyveres erővel számolják fel.

A magyar kormány felé azonban nem ezt közvetítették: látszólag rendben folytak a szovjet csapatok kivonásáról a tárgyalások, eközben azonban megkezdődött a szovjet haderő mozgósítása.

November 1-4. – a forradalom leverése

Nagy Imre természetesen érzékelte a veszélyt, ezért az **ENSZ segítségét** is kérte. A szuezi válság miatt azonban, bár napirendre került a magyar forradalom ügye az ENSZ Biztonsági Tanácsában, lényegi segítségnyújtás nem történt.

November 1-jén kétségbeesett lépésre szánta el magát a kormány. **Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből**, ezzel akarva elérni a szovjet haderő kivonulását (a Varsói Szerződés értelmében tartózkodtak Magyarországon a szovjet csapatok). A kormány **kinyilvánította Magyarország semlegességét is**, ami a szovjet vezetés felé volt jelzés, hogy nem kívánnak a nyugati hatalmi tömbhöz sem csatlakozni.

Moszkvában eközben tovább folytak az előkészületek. A **támadás terve (Forgószél hadművelet)** már készen állt, ahogy az is egyértelmű volt, hogy Nagy Imre kormányzásának véget kell vetni. Új embert kellett tehát találni, aki a szovjet támadás után vállalja a kormányzást, természetesen a szovjet igényeknek megfelelően.

Moszkva választása Nagy Imre kormányának kommunista miniszterére, **Kádár Jánosra** esett. Kádár november első napjaiban eltűnt, Moszkvába vitték: itt tájékoztatták a készülő szovjet támadásról, és hogy Nagy Imre helyett őt választja a moszkvai vezetés kormányfőnek. **Kádár vállalta a rá bízott feladatot, ezzel gyakorlatilag elárulta a forradalmat.**

November 3-án éjjel még folytak a szovjet csapatok kivonulásáról a tárgyalások, Nagy Imre kormányának hadügyminisztere, **Maléter Pál** folytatta a tárgyalásokat a szovjetekkel. November 4-én hajnalban azonban megszakadtak a tárgyalások, Maléter Pált letartóztatták.

Kádár János a támadás megindulása előtt a szolnoki rádióban mondott beszédében tájékoztatta a lakosságot a szovjet csapatok érkezéséről, és hogy **új, Forradalmi Munkás-Paraszt kormány alakul** Nagy Imre kormánya helyett. Ez követően **hajnali 4 órakor megkezdődött a szovjet intervenció (fegyveres beavatkozás) a forradalom leverésére.**

Nagy Imre a támadás után alig egy órával mondott rádióbeszédet, melyben közölte az országgal és a világ közvéleményével, hogy „a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt.” **Nagy Imre nem mondott le a miniszterelnökségről („a kormány a helyén van”),** és továbbra is saját kormányát tekintette a törvényes kormánynak Kádárral szemben.

Kádár úgy vélte, hogy nem kell számottevő ellenállással számolnia majd a magyar lakosság részéről, kormányát a közvélemény támogatni fogja. Nem így történt. **November 4-11. között a főváros több pontján, illetve vidéki városokban is folytak a harcok a szovjet csapatok ellen,** de hamar nyilvánvalóvá vált, hogy sikerre semmi esély nincs a hatalmas túlerővel szemben. November közepére gyakorlatilag az ország legtöbb pontján véget értek a harcok.

Nagy Imre és kormányának tagjai a jugoszláv követségen kaptak menedéket Titónak köszönhetően. Azt nem tudhatták, hogy Tito együttműködéséről biztosította Hruscsovot, így amikor néhány nap múlva a kormány elhagyta a nagykövetség épületét, hogy tárgyaljon Kádárral, a kormány tagjait a szovjetek fogságba ejtették.

Nagy Imrét és Maléter Pált 1957-ben bíróság elé állították, a vád „szervezkedés a magyar népi demokrácia megdöntésére” volt. 1958. június 16-án mindkettőjüket kivégezték. 1957-58 során a Kádár-kormány megtorló intézkedései folytak (több száz kivégzés, több ezer bebörtönzés), amelyek miatt sokan elhagyták az országot, külföldre menekültek. Mindszenty József az amerikai követségen

kapott menedéket, 1971-ben hagyta csak el a magyar kormány és Vatikán közti megállapodás eredményeként.